

RECENZÍÓ

BORDÁS BERTALAN:
AZ 1867. ÉVI KIEGYEZÉS EMLÉKEZETE ÉS ÉRTÉKELÉSEI

Hermann Róbert – Ligeti Dávid (szerk.): *A megosztó kompromisszum.*
Az 1867. évi kiegyezés 150 év távlatából, Budapest, Országház Könyvkiadó,
2018, 201 p.

A kötet a 2018-as, azonos címen megrendezett konferencia tanulmányokká bővített előadásainak anyagát tartalmazza, melynek kiadására az Országgyűlés Hivatala által biztosított szakmai program keretében nyílt lehetőség. A 2004-es *Nemzet és emlékezet* sorozat részeként megjelent *A kiegyezés* c. kötet¹ rendkívüli alapossággal számolt be az 1867-es kiegyezést körülvevő korabeli vitákról és az azóta eltelt időszak történeti kutatásairól, a kötetben egyúttal helyet adva a téma legfontosabb forrásainak. Másfél évtizeddel a kiadást követően, az esemény 150. évfordulóján kézenfekvő volt egy olyan új, tematikus kötet megjelentetése, ami a már korábban felvetett problémákból (emlékezet és kutatástörténet, közjogi tervek, közös ügyek rendszere) merít inspirációt.² A tanulmánykötetben a kiegyezést különböző aspektusból vizsgáló szerzők a politikai döntés megosztó jellegét helyezték előadásaik és tanulmányaik középpontjába.

A bevezető tanulmányt ifj. Bertényi Iván írta, melyben a dualista rendszer és a csaknem fél évszázaddal később bekövetkező trianoni békediktátum kapcsolatát vizsgálja. Írásában feleleveníti az említett 2004-es kötetben vizsgált diskurzustörténetet. A szerző Szekfű Gyula, Németh László és Bibó István gondolatai nyomán indul el, majd tér át a gazdasági jólét kérdésére, melyet Kossuth Cassandra-levelének és föderalista tervezetének elemzése követ. Utóbbi – a kiegyezéssel létrejött rendszerrel párhuzamba állítva – a megszólaltatott történészi munkákra (Hanák Péter, Földes György) és a rendszert támogató kortársakra (Falk Miksa, Kecskeméthy Aurél) támaszkodva járhatatlan alternatívaként értékeli. A Kossuth-féle koncepció azonban hasonló elképzelések megszületését inspirálta. Ezek jelentőségét jelzi, hogy a kötetben további négy tanulmány foglalkozik a birodalom belső átalakítását célzó tervezetekkel. A szerzővel alapvetően egyetérthetünk abban, hogy egyrészt Kossuth a saját koráról írt és prognosztizált, másrészt pedig, hogy fél évszázaddal Trianon előtt nem kérhető számon a rendszer alapjait létrehozó kortársakon (Deák, Andrassy) a többévtizedes jövőbelátás. A későbbi eseményeket tekintve azonban

¹ CIEGER András (szerk.): *A kiegyezés*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.

² Lásd GYÁNI Gábor: „A Habsburg-múlt emlékezeti kánonjai”. In Cieger András (szerk.): *A kiegyezés*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004, 620–629.

érdemes megfontolni a – Jászi Oszkár gondolataira sok tekintetben építő – revizionista irodalom álláspontját, mely szerint a kiegyezésből fakadó, a birodalomrészek között fennálló nagyfokú alkotmányos különbség és a nemzetiségek elidegenedése hozzájárult a szétesés előfeltételeinek megteremtéséhez.³

A birodalom alternatív berendezkedési terveire fókuszáló munkák közül Lothar Höbelt tanulmányában a rendi hagyományokból vezeti le a kiegyezést és a dualizmust, mely távolabbi előzményekre mutat vissza, mint a közvetlen okként számon tartott königgrätzi vereség, vagy a deáki politika. A magyar alkotmányos előzményekhez hasonló folyamatok ugyanis nem bontakozhattak ki a Lajtán túl, és a kialakított delegációs rendszer sem bizonyult az alkotmányos parlamentarizmus eszközének, végül a birodalomrészek közti különbségre ránehezedett a gazdasági kiegyezés. Az államok közötti konfliktusok a nemzetközi jogi vita karakterét öltötték, melyek végül más természetű feszültségekkel együtt a nagysztrák politikai elképzeléseket és mozgalmat táplálták. Höbelt írásában – a Monarchia történetét revizionista megközelítésben tárgyaló szerzők munkáihoz hasonlóan – a monetáris kérdések tárgyalásánál megjelennek az Európai Unióval és az Európai Gazdasági Közösséggel vonható párhuzamok.

Željko Holjevac tanulmánya folytatja az alternatívák tárgyalását. A rendi szövetséggel történő érvelés és a monarchia föderatív átszervezése – a birodalom más politikai gondolkodóihoz hasonlóan – a horvát elképzelésekben is megjelent. A bemutatott javaslatok körképéből megtudhatjuk, hogy a délszláv-koncepció mellett többféle alternatíva létezett, egészen az 1918. októberi eseményekig.

A magyar tervezetekről Dobszay Tamás munkájában olvashatunk összefoglalót, melynek gondolatmenetéhez szorosan kapcsolódik Hermann Róbert tanulmánya. Az egyik oldalon az emigrációban nagyszabású föderatív átalakításra és a nemzetiségek számára nagyfokú engedményekre is hajlandó Kossuthot illetve Telekit, míg a másikon a területi integritáshoz ragaszkodó Andrássyt és a későbbi Deák Párt tagjait találjuk. Dobszay tanulmánya bemutatja a kiegyezés létrejöttéhez hozzájáruló versengő koncepciókat, és beszámolót olvashatunk a Hatvanhetes Bizottság nemzetiségi törvényjavaslatáról. Hermann Róbert írásának egyik fontos megállapítása, hogy a konföderáció elképzelését az utókor ugyan Kossuthhoz kapcsolta, de az valójában Klapkánál már korábban megjelent. Az elemzés felhívja a figyelmet arra, hogy a tervezet az Egyesült Államok berendezkedését, mint mintát beemeli a magyar demokrácia brit és francia eszmetörténeti előképei közé.

A Monarchia belső átalakításával kapcsolatos írásokat követően Ligeti Dávid tanulmánya a kiegyezést külső, reálpolitikai keretbe helyezi. A szerző – némileg ellentmondva Höbelt koncepciójának – a solferinói és a königgrätzi csatákat a kiegyezés létrejöttének meghatározó előzményeként értelmezi. Az 1848/1849-es szabadságharcnak és az 1850-es évek végi itáliai hadszíntérnek az összevetése kiváló párhuzam, mely alapján az utóbbi eseménysor egyfajta „visszavágónak” is tekinthető a Habsburgok és a forradalmi erők között. Fontos gondolat, hogy már ekkor

³ BELLER, Steven: *The Habsburg Monarchy, 1815–1918*. Cambridge University Press, Cambridge, 2018, 274–279, 284–286.

a császárhű magyarok voltak azok, akik alternatív módon képviselték a nemzetet a '48-as szellemiségű forradalmi elképzeléssel párhuzamosan, majd ez a felosztás a kiegyezést követően csaknem fél évszázadig meghatározta a magyar közélet törésvonalait. Ifj. Bertényi Ivánnak a kiegyezést és az első világháború utáni eseményeket szétválasztó tanulmányával ellentétben, a szerző a magyar szabadság ügyét és a külvilág érdektelenségét összeköti, azok következményeit „végzetesnek” tekinti.⁴ Kissé túlzónak hat az áldozati szerep és a nemzetközi érdektelenség említése, hiszen például éppen az 1866-os kontinentális konfliktus kapcsán figyelt fel a magyarokra a komoly sajtópiaccal és hírügynökségekkel rendelkező angol közvélemény.⁵

A tanulmánykötetben ezen a ponton szerepelhetek volna a Monarchia (közös) külpolitikájával foglalkozó írások, mivel a kötet további részében hangsúlyt kaptak a közös ügyek területei. A hiányt részint pótolja a rendszer egészéről író Cieger András, akinek tanulmánya egyszerre olvasmányos és szolgál új ismeretekkel a kiegyezést övező belső politikai harcokról, a „rendszer váltás” korlátairól és egyetértéseiről. Az írás végkövetkeztetése a kiegyezés „hideg emlékezetéről” és az utódállamok nemzeti emlékezetében betöltött jelentőségéről a kötet továbbgondolásra érdemes gondolatai közé tartozik.

A korábbi tanulmányok által csak részben érintett honvédelem kérdéséről Kedves Gyula írt, melyben egy politikai és lobbista összecsapás története elevenedik meg. Ennek célja a Honvédség újbóli felállítása volt, a kiegyezés után azonban az 1848-astól eltérő szervezeti és jogi keretek között. A tanulmány feltárja a kiegyezést követő hadseregszervezés személyi dimenzióit is.

A tanulmánykötetet záró írásában Nagy Mariann bemutatja a kiegyezés lényeges, harmadik pillérét: a pénzügyeket, valamint a kereskedelmi és vámszövetség létrejöttét. A tanulmányból kitűnik Lónyay Menyhért alakja, akinek a kiegyezést megelőző időszakban folytatott tárgyalási stratégiájára és kettős politikájára derül fény. Ezen kívül azt is megtudhatjuk, hogy a vámhatárok és a gazdaságok egyesülési folyamata nem kizárólag konkrét személyekhez és politikákhoz köthető, hanem a gazdasági térségek komparatív előnyeiből adódó fejlődéshez. A két világháború között egymással ellenséges, autarkiaira kényszerülő nemzetek polgárai közül egyesek nem hiába gondoltak vissza nosztalgiával⁶ a dualizmus korszakára, hiszen – ahogy a tanulmány összegzésében is olvasható – „a Kárpát-medencében felhalmozott nemzeti vagyon háromnegyedét a dualizmus kora alatt hozták létre elődeink”.⁷

⁴ LIGETI Dávid: „Solferinótól Königgrätzig – Ferenc József háborúi 1859 és 1866 között”. In Hermann Róbert – Ligeti Dávid (szerk.): *A megosztó kompromisszum. Az 1867. évi kiegyezés 150 év távlatából*. Ország-ház Könyvkiadó, Budapest, 2018, 126.

⁵ FRANK Tibor: *Viktória királynő kezeibez. Az osztrák-magyar kiegyezés brit tükrében 1865–1870*. Gondolat Kiadó, 2019, 32–33. Vö. Harry Hanak: *Great Britain and Austria-Hungary during the First World War: a study in the formation of public opinion*. Oxford University Press, London, 1962, Jeszenszky Géza: *Az elvesztett presztízs. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában (1894–1918)*. Magyar Szemle Könyvek, Budapest, 1994.

⁶ BELLER 2019, 280–286.

⁷ NAGY Mariann: „Vámszövetség és kvóta – a gazdasági kiegyezés”. In Hermann Róbert – Ligeti Dávid (szerk.): *A megosztó kompromisszum. Az 1867. évi kiegyezés 150 év távlatából*. Ország-ház Könyvkiadó, Budapest, 2018, 190.

Össességében egyéni értékeléseket olvashatunk az 1867-ben megalkotott kiegyezési rendszer alternatíváiról és egy-egy részterületéről, melyhez a bevezető szolgál keretként. 150 év távlatából az 1867-es „megosztó kompromisszumról” a tanulmányok szerzői többnyire egységes képet nyújtanak a hazai olvasóközönség számára. Ugyan néhány esetben találkozhatunk a revizionista szerzők eredményeire utaló, polemizáló gondolatokkal is, de a nemzeti történetírás és az Osztrák–Magyar Monarchia történetével foglalkozó külföldi szerzők találkozása részben még várat magára. Mindazonáltal a kötet olyan tanulmányokat tartalmaz, amelyek igényes és részben új gondolatai a dualista korszak kutatói és az érdeklődő laikusok számára is fontos adalékokkal szolgálnak.